МЕТАКОМУНІКАТИВНА ФУНКЦІЯ МОВНИХ КЛІШЕ

doi: 10.12958/2227-2631-2021-2-44-85-96

Тетяна Кокнова,

доктор педагогічних наук, професор

кафедри романо-германської філології

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-0232-0756>

У статті проаналізовано метакомунікативну функцію мовного кліше, досліджено структуру метакомунікативного спілкування, розглянуто принципи успішної комунікації (принцип кооперації та принцип увічливості). Специфіка теми дослідження пов'язана з вивченням метакомунікативної функції мовних кліше, розмовними формулами, які становлять прагмему, допомагаючи організувати соціальну взаємодію індивідів. Об'єктом дослідження стали мовні кліше, які активно використовують співрозмовники в актах мовної комунікації. Представлено визначення метакомунікативної функції мови, сутність якої полягає в тому, що вона забезпечує соціально прийнятний, ситуативно детермінований, ефективний щодо реалізації комунікативних намірів мовця, а також психологічно комфортний перебіг комунікативного акту на всіх його етапах. Установлено, що в контексті наявності чотирьох функцій мови кліше реалізують головним чином прагматичну функцію. Відтворюваність мовних кліше в різноманітних комунікативних ситуаціях свідчить про те, що комуніканти усвідомлено вибирають саме кліше для досягнення своїх комунікативних цілей і саме за допомогою кліше успішно їх досягають. Виокремлено й наведено приклади мовних кліше, що використовуються в трьох фазах метакомунікативної комунікації (установлення мовного контакту; підтримка мовного контакту; розмикання мовного контакту). Проаналізовано основні метакомунікативні завдання, що вирішуються у фазі встановлення мовного контакту та які пов'язані з комунікативною інтенцією мовця і спрямовані на створення сприятливих умов для спілкування. Розглянуто особливості спеціалізованих та неспеціалізованих метакомунікативних сигналів установлення мовного контакту. Підсумовано, що метакомунікативна функція кліше в мові має відтворюваний характер. Проте, крім ознаки відтворюваності, кліше мають ситуативну пов'язаність, тобто набувають конкретну референцію виключно у відповідних комунікативних актах. Метакомунікативна функція мовних кліше має особливий статус функції мовлення, яка забезпечує соціально прийнятний, ситуативно детермінований, ефективний та психологічно комфортний перебіг комунікативного акту на всіх його етапах, тобто на всіх етапах метакомунікації або фактичної комунікації.

Ключові слова: комуніканти, комунікативна ситуація, метакомунікативна функція, мовні кліше, прагмема.

The article discusses the metacommunicative function of the speech cliché, examines the structure of metacommunicative communication, considers the principles of successful communication (the principle of cooperation and the principle of politeness). The specificity of the research topic is related to the study of the metacommunicative function of speech clichés, conversational formulas that involve a pragmatic component, helping to organize the social interaction of individuals. The object of the study is speech clichés, which are actively used by communicants in the act of verbal communication. The definition of metacommunicative function of language is introduced, and states that it provides socially acceptable, situationally determined, and successful in implementing the communicative intentions of the speaker, as well as psychologically comfortable course of communicative act at every stage. It is established that in the context of four functions of language speech clichés fulfill mainly a pragmatic function. The reproducibility of speech clichés in various communicative situations indicates that communicators consciously choose the cliché to achieve their communicative goals, and they successfully achieve them with the help of clichés. Examples of speech clichés used in three phases of metacommunicative communication (getting into speech contact; keeping speech contact; breaking speech contact off) are singled out and given. The main metacommunicative tasks that are solved in the phase of getting into speech contact, and which are related to the communicative intention of the speaker and aimed at creating favorable conditions for communication, are analyzed. Features of specialized and non-specialized metacommunicative signals of establishing speech contact are considered. It is concluded that the metacommunicative function of clichés in language is reproducibility. However, in addition to the sign of reproducibility, clichés have a situational connection, as they acquire a specific reference only in the relevant communicative acts. The metacommunicative function of speech clichés has a special status of speech function, which provides socially acceptable, situationally determined, effective and psychologically comfortable course of communicative act at every stage of metacommunication or actual communication.

Key words: communicators, communicative situation, metacommunicative function, speech clichés, pragmatic component.

Вступ. На сучасному етапі в лінгвістиці все більше уваги приділяють дослідженню мовних кліше, які функціонують переважно в діалогічній мові, у мовних актах і є компонентами діалогічних єдностей. Як засіб реалізації комунікантами своїх інтенцій метакомунікативні кліше, поряд з невербальними та іншими одиницями мови, є двигунами комунікації, проте їхня роль зростає, якщо

комуніканти майже незнайомі, або в офіційній ситуації спілкування, або якщо комунікація виникла спонтанно. Функціонуючи в різноманітних комунікативних актах, метакомунікативні кліше реалізують прагматичну функцію мови, забезпечуючи бажаний ефект для ініціатора спілкування, тому в мові носіїв спостерігають досить високу відтворюваність метакомунікативних кліше.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Мовні кліше були предметом дослідження вітчизняних учених з різних аспектів. Так, Н. Шарманова вивчала проблеми мовних кліше в контексті фразеологічної дилеми; питання ужитку мовних кліше в сучасному інформаційному мовленні (Шарманова, 2011; Шарманова, 2012); досліджувала кліше в українському телепросторі в їх прагматичному і метакомунікативному виявах (Шарманова, 2012); розглядала питання вжитку мовних кліше в інтернет-виданнях (Шарманова, 2013). Проблеми кліше в мовознавстві досліджувала Н. Вишневська (Вишневська, 2013). Н. Романюк розглядала тематичні групи клішованих одиниць англійської та української мов (Романюк, 2017), а в дисертаційній праці вивчала семіотизацію мовних кліше як одиниць когніції, культури й дискурсу (Романюк, 2018).

Серед зарубіжних лінгвістів поняття «кліше» та його функції в мовленні висвітлювали А. Баришева, М. Котюрова, Н. Богатирьова, Т. Ніколаєва, З. Гур'єва, Ю. Матюхіна, С. Кушнерук та ін.

Методи дослідження. У статті використано теоретичні методи і прийоми: аналіз і синтез, порівняння, узагальнення, абстрагування й конкретизацію, які допомагають теоретично опрацювати матеріал з досліджуваної проблеми.

Виклад основного змісту. Поняття «функція» розуміємо як призначення й використання різних сторін мови та її елементів, і в цьому контексті ми розглядаємо властивості та особливості кліше, які співвідносяться з їхніми функціями в комунікативних актах. Такий підхід вимагає опису метакомунікативної функції кліше, дослідження структури метакомунікативного спілкування, принципів успішної комунікації, розгляду дейктичних властивостей кліше. На відміну від словосполучень, що реалізують функцію впливу, кліше як спеціальний тип стійких одиниць орієнтовані на комунікативну функцію, тобто на функцію повідомлення (Тер-Минасова, 2000, с. 239). При цьому також повідомляють певну прагматичну інформацію. Майже в кожному визначенні мовного кліше йдеться про його закріпленість за тим чи тим типом мовних ситуацій, у яких учасники комунікації так чи так мовно впливають один на одного. У зв'язку з цим доцільно розглянути трактування основних понять лінгвопрагматики.

Мова, за визначенням О. Ахманової, – це «діяльність того, хто говорить, застосовує мову для взаємодії з іншими членами цього мовного колективу; уживання (використання) різноманітних засобів мови для передачі складного змісту, що включає, крім власне інформації,

спілкування (заклик, звернення) до слухача, спонукання його до дії (відповідної відповіді) тощо» (Ахманова, 2004). На наш погляд, важливо підкреслити слова «для взаємодії з іншими [людьми]», адже конкретна реалізація комунікативної мети відбувається в різних мовних ситуаціях під час такої взаємодії.

У мовленні людина оперує повідомленнями, а в мові – змістами. Повідомлення часто містять клішовані мовні структури, які з'являються за умов високочастотних, повторюваних ситуацій у мовленнєвому потоці і є невід'ємною частиною мовлення. Своєю появою вони зобов'язані автоматизованості мовлення.

Говорячи про те, що мовні кліше надають прагматичну інформацію, ми маємо на увазі той факт, що співрозмовники виражають і своє ставлення до того, що висловлюється, і впливають один на одного. У нашому розумінні терміна «прагматика» (від гр. *pragma*, род. в. *pragmatos* – справа, дія) ми виходимо з того, що це об'єкт досліджень у сфері семіотики та мовознавства, у яких вивчається функціонування мовних знаків у мовленні (Павлик, 2020). Одиниці прагмалінгвістики – прагмеми – належать до різних рівнів мови й мають прагматичну заданість, тобто вони призначені для регуляції людської поведінки (Павлик, 2020). Метакомунікативні мовні кліше, у першу чергу, розмовні формули, на наш погляд, є одними з найяскравіших прагмем, оскільки саме вони допомагають організувати соціальну взаємодію індивідів, наприклад, з мовного кліше вітання починається звичайний акт комунікації, за допомогою формул ухилення від відповіді можна уникнути небажаної поведінки співрозмовника або, навпаки, викликати в ньому певну реакцію тощо.

У цьому контексті слід говорити про функції мови. Ф. Бацевич виділяє чотири основні функції: комунікативну, когнітивну, емоційну та метамовну (Бацевич, 2003). Інші дослідники також пропонують чотири функції: функцію позначення, гносеологічну, комунікативну й прагматичну. На наш погляд, кліше при такому підході реалізують головним чином прагматичну функцію. Їх відтворюваність у різноманітних ситуаціях наводить на думку, що комуніканти усвідомлено обирають саме кліше для досягнення своїх комунікативних цілей і саме за допомогою кліше успішно їх досягають.

Сучасній лінгвістиці відомі синонімічні назви метакомунікативної функції: «фатична», «контактовстановлювальна» «метакомунікативна», де корінь містить чітку вказівку на специфіку цієї функції – забезпечення нормальної комунікації, за якої, разом з отриманням або передачею інформації, відбувається цілеспрямована організація комунікативного акту: залучення до розмови, її підтримка та припинення (Косенко, 2011).

У сучасному мовознавстві існує два визначення метакомунікативної функції мови. Перше належить Р. Якобсону, який перший ужив термін «метакомунікативна функція» мови. Згідно з його розумінням, метакомунікативна функція – це функція повідомлення,

основне призначення якої «встановити, продовжити або перервати комунікацію, перевірити, чи канал зв'язку працює («Алло, ви мене чуєте?»), привернути увагу співрозмовника або переконатися, що він слухає уважно (Гнезділова, 2015).

Метакомунікативна функція, у нашому розумінні, – це та функція мовлення, яка забезпечує соціально прийнятний, ситуативно детермінований, ефективний щодо реалізації комунікативних намірів мовця, а також психологічно комфортний перебіг комунікативного акту на всіх його етапах. Чинник соціальної прийнятності особливо помітний у визначенні цієї функції, де йдеться про ритуальні формули як особливі метакомунікативні сигнали.

На цьому етапі можна побачити, що метакомунікативна функція є характерною функцією мовних кліше, яку ці мовні одиниці реалізують у мовленні, наприклад:

Speaker 1: Officer Murabchick. How are you? I'm Sandra Sutherland.

Speaker 2: How do you do?

Speaker 1: Fine, thank you!

Така діалогічна єдність, представлена у вигляді двох послідовних реплік, включає, принаймні, три клішовані побудови, що оформлюють ситуацію встановлення мовного контакту. Вони ж забезпечили сприятливу психологічну атмосферу для подальшої комунікації. Вибір привітання тут повністю ґрунтується на нашому твердженні про чинник соціальної прийнятності та ситуативної детермінованості: у ситуації спілкування незнайомих людей доречна повна, більш офіційна форма кліше подяки *Thank you*, а кліше поінформування про стан справ *How do you do?* також має цілком формальний характер.

Отже, залишимо за метакомунікативною функцією особливий статус функції мовлення, що забезпечує соціально прийнятний, ситуативно детермінований, ефективний і психологічно комфортний перебіг комунікативного акту на всіх його етапах, тобто на всіх етапах метакомунікації або фактичної комунікації.

У структурі метакомунікативної комунікації зазвичай виділяють три фази: 1) установа мовного контакту; 2) підтримка мовного контакту; 3) розмикання мовного контакту. На цих фазах мовного спілкування функціонують різноманітні метакомунікативні кліше, семантика яких сигналізує про ту чи ту фазу (Гнезділова, 2014). Відсутність однієї з фаз спілкування може виявитися прагматично неповноцінною і в аспекті прийому повідомлення, тобто можлива часткова або повна втрата адресатом змісту повідомлення, і в соціальному аспекті, тобто може свідчити про деяку напруженість у взаєминах комунікантів.

A slightly drunk beauty named Sophie appears behind Eve.

Speaker 1: Hi, there, Eve.

Eve hates Sophie.

Preaker 2: Get lost. Sophie. («Blast from the Past» (1999) by Bill Kelly and Hugh Wilson)

У цьому випадку в мовному контакті між Ів і Софі відсутня фаза підтримки. Фаза ініціалізації різко завершується реплікою розмикання мовного контакту у зв'язку з тим, що комуніканти не ладять один з одним. Їхні особисті взаємини, що є частиною екстралінгвістичної ситуації, не дозволяють розвиватися вербальній комунікації партнерів.

Фазу встановлення мовного контакту Л. Солощук називає нульовою фазою спілкування, яка передує передачі власне повідомлення, стверджуючи, що метакомунікативним завданням, яке вирішується на цій фазі, на додаток до встановлення мовного контакту, є часто ідентифікація автора в умовах його непізнаваності чи непізнаності (Солощук, 2014).

Імовірно, що перш ніж розпочати спілкування, необхідно встановити мовний контакт, налагодити фізичний і психологічний канал зв'язку, без якого неможлива мовна діяльність. Значення цього чинника підкреслюється вже самим включенням елемента в традиційну модель комунікативного акту поруч з адресатом, адресантом, контекстом, повідомленням і кодом.

Під установленням мовного контакту розуміємо мовні дії, у яких для зазначеної мети використовуються певні метакомунікативні сигнали. Узагалі ж функцію контакту ситуативно можуть набувати будь-які висловлювання, що можна розглядати як висловлювання інформативного чи суто фатичного призначення.

Фаза встановлення мовного контакту включає розв'язання низки метакомунікативних завдань, пов'язаних з комунікативною інтенцією мовця і спрямованих на створення сприятливих умов для спілкування. До таких завдань насамперед належать: а) привертання уваги до повідомлення, б) ідентифікація адресанта та в) ідентифікація адресата. На додаток до них підключаються також завдання г) досягнення згоди комунікантів в оцінці партнера та ситуації спілкування, яка може бути викликана необхідністю внесення коригування в початкове уявлення про партнера та ситуацію спілкування; д) завдання досягнення згоди про спосіб ведення розмови; е) завдання визначення початкової теми розмови; ж) заява мети комунікації у згорнутому вигляді.

Структурно контактовстановлювальну фазу можна представити як надання певного сигналу привернення уваги (*attention-better*), який використовують для встановлення мовного контакту з адресатом, і підкріплення цього сигналу метакомунікативним засобом, що встановлює власне мовний контакт.

До спеціалізованих метакомунікативних сигналів установлення мовного контакту належать, перш за все, вигуки-апелятиви, наприклад, такі кліше, як *Listen! Look! Attention!* До неспеціалізованих: 1) апелятиви-звернення в початковій позиції, серед яких також можна знайти клішовані вирази, наприклад *Dear sir, Ladies and gentlemen!*; 2) формули

увічливості, що також є клішованими структурами, наприклад, *Excuse me, Take my apologies*; 3) клішовані вступні висловлювання, наприклад, *You know, You see*; 4) емоційно-експресивні вигуки, наприклад, клішовані фрази *You don't say so! Dear mi! My God!* (Косенко, 2011).

Ініціатор контакту здійснює диференційований підхід у виборі метакомунікативного сигналу, зумовлений низкою екстралінгвістичних чинників: спосіб спілкування (офіційний – нейтральний – неофіційний) і тип соціального контакту, що розуміється як співвідношення статусних, позиційних і ситуативних ролей, що позначаються ознаками «вищий – нижчий – рівний», «свій – чужий», «знайомий – близько знайомий – малознайомий – незнайомий» (Косенко, 2011).

Спеціалізовані та неспеціалізовані метакомунікативні сигнали встановлення мовного контакту об'єднуються, утворюючи «полікомпонентний метакомунікативний сигнал» (Косенко, 2011). Усі вербальні метакомунікативні сигнали, серед яких мовні кліше посідають центральну позицію, зазвичай успішно поєднуються з невербальними засобами спілкування, кінестетичними (жести, міміка, рухи тіла) і фонаційними (інтонація і хезитація), паузацією, а також іншими голосовими характеристиками. У деяких випадках навіть можлива заміна вербальних метакомунікативних сигналів на невербальні внаслідок високої конвенційності останніх, наприклад:

Speaker 1: Good morning!

Speaker 2: Good morning! How's it going!

Speaker 1: Are you reasonable awake?

Speaker 2: Oh, I'm fine, I'm wide awake. What's up?

Кліше привітання *Good morning* ініціатора мовного спілкування послугувало лінгвістичним атракціоном уваги слухача. Подальше ідентичне кліше відіграє роль підтвердження уваги з боку останнього. Однак на етапі ініціалізації, окрім вітання, часто вдаються до питань про стан справ та відповіді на них, що має місце в цьому випадку: *How's it going!, Oh, I'm fine, What's up?* В основному в цьому аспекті використовують кліше вітання (наприклад, *Hey you, Good evening, Good afternoon, Hello, Hi*) і привернення уваги (як *Beg pardon, Excuse me, Thank you? Hey you*).

Уважають, що в ході мовної взаємодії метакомунікативні сигнали підтримки мовного контакту можуть виходити і від того, хто говорить, і від слухача. Останні ж спрямовані на реалізацію прагматичних принципів мовного спілкування: принцип кооперації та принцип увічливості. Метакомунікативні кліше згоди (*All right, Of course, yes*), повідомлення думки (*I think*), перевірки уваги з боку співрозмовника мовного контакту (*listen, now listen, hey you there?*), сповіщення про стан справ (*You okay? What's the trouble?*), уточнення (*What do you mean?*) найчастіше використовувалися для реалізації кооперативного принципу, тоді як метакомунікативні кліше вибачення (*I'm sorry, I'm terribly sorry*), кліше подяки (*thank you, thanks*), власне вітання (*Good afternoon, Good*

evening), власне прощання (*Pleased to meet you, Bye*), прощання-побажання (*Have a good evening, You have a good day now*) найчастіше залучалися для реалізації принципу ввічливості.

Успішність вербальної комунікації, як зауважує Ю. Матюхіна, часто залежить від нелінгвістичних знань, до яких входять фактуальна інформація про явища та події реальної дійсності та знання щодо правил спілкування (прагматичні правила) (Матюхіна, 2013). Такі знання становлять сутність прагматичних правил, тобто умов спілкування, що залежать від соціального статусу комунікантів і від комунікативної ситуації.

На наш погляд, кліше є такими засобами, за допомогою яких реалізуються описані принципи ввічливості та кооперації. У наступній діалогічній єдності за допомогою кліше реалізовано принцип ввічливості:

Speaker 1: Mademoiselle Gertrude, it is a pleasure to finally have you here. Vollard has spoken so highly of you.

Speaker 2: Thank you, Monsieur Picasso.

Найчастіше порушення принципів кооперації та ввічливості веде до ілюквативної неузгодженості, що виявляється в тому, що інтенції дій у відповідь і попередні дії суперечать одна одній (Матюхіна, 2013). Метакомунікативні кліше можуть також брати участь у цих процесах, наприклад, в актах ухилення від відповіді:

Speaker1: Claudia, let's get married?

Speaker 2: What! Get married?

Speaker1: Yes .We'll get married. You and I. What do you say?

Speaker 2: What do I say? What can I say? No. At least, not yet. I don't know ... I can't ever think of it ... at a time like this ... Oh, but why did you have to ask me?

Незважаючи на очевидне в цьому випадку порушення принципу кооперації та неузгодженість інтенцій комунікантів (Співрозмовник 1 просить співрозмовницю 2 вийти за нього заміж, вона ж ухиляється від однозначної відповіді), ми вважаємо, що кліше відхилення від відповіді *What can I say? No. At least, not yet. I don't know. ... why did you have to ask me?* на успішність спілкування впливають позитивно.

Активність слухача для підтримки мовного контакту виключно за допомогою метакомунікативних сигналів проявляється в особистих стратегіях спілкування, спрямованих на збереження за мовцем ходу або, навпаки, на зміну мовного ходу. До особистих стратегій мовної поведінки слухача, що спрямовані на збереження ходу за мовцем, можна віднести такі: 1) стратегію прояву згоди, підтакування, 2) стратегію зацікавленості, 3) стратегію верифікації, 4) стратегію повторів і перепитувань (Матюхіна, 2013). За допомогою метакомунікативних кліше реалізується стратегія зацікавленості (наприклад, метакомунікативні кліше-питання про стан справ та відповіді на них) *You okay.! How are you? What's the trouble? What's up!, а также предложения*

помочь *Can I help you?*). Стратегія згоди реалізується за допомогою метакомунікативних кліше згоди: *right, right now, of course, yes, definitely, all right, alrighty then! that's fine*); стратегія верифікації – за допомогою метакомунікативних кліше уточнення: *You sure? What do you mean?*; перевірки уваги, каналу зв'язку *Hey, you there?*); і стратегія повторів і перепитувань (за допомогою метакомунікативних кліше вибачення) *Pardon me, excuse me* та звертання *Ladies and gentlemen, Your Majesty, sir*).

Для здійснення стратегій кооперації метакомунікативна функція відіграє важливу роль, оскільки тут важливий сам контакт, його підтримка, а не інформація. Якщо реалізується метакомунікативна функція, то спілкування протікає в «бажаній тональності, тобто використовуються ті тактики, які є організаційною складовою спілкування, а не інформаційною чи впливовою» (Матюхіна, 2013), наприклад, *Nice idea! Goodness gracious!*, підтримують збіг установок співрозмовника, бажання продовжувати контакт. Загалом при кооперативному спілкуванні вибір тактик спрямований на «підняття» образу свого партнера, на солідаризацію співрозмовників.

До кооперативних тактик також можна віднести повтори й перепитування, у яких метакомунікативні сигнали спрямовані на демонстрування зацікавленості в тому, що говорить співрозмовник, а не на встановлення загального коду. У наступному діалозі, наприклад, стратегію зацікавленості керівника готелем реалізовано за допомогою метакомунікативного кліше-питання про стан справ *What's the trouble?*, а також авторської ремарки *He offers a handshake*

Speaker 1: What's the matter?

Speaker 2: You're here for Cornal Orton? I'm the hotel manager

He offers a handshake which Nikolas ignores.

Speaker 1: Pleasures to meet you, I'd like to see my brother, thank you.

У цьому діалозі поряд із кооперативною стратегією реалізується і принцип ввічливості (*Thank you*). Фаза підтримки мовного контакту є основною частиною будь-якої комунікації, тому її присутність у будь-якому комунікативному акті є обов'язковою. Якщо ж ця фаза якимось чином зникає, то порушується й сама комунікація, що може відбуватися, наприклад, коли контактують люди, між якими є певний конфлікт.

На фазі розмикання мовного контакту можуть функціонувати різноманітні метакомунікативні кліше. У неконфліктній ситуації розмикання мовного контакту метакомунікативні сигнали націлені на створення сприятливої перспективи спілкування, можливість його подальшого продовження. Метакомунікативні мовні кліше можуть оформлювати і суто етикетні ситуації, і багато інших. Серед таких мовних одиниць також можна виділити метакомунікативні мовні кліше, що оформляють неофіційне спілкування, і метакомунікативні мовні кліше, характерні для контакторозмикаючої фази ситуацій офіційного спілкування (Матюхіна, 2013).

У неофіційному спілкуванні, і в розмиканні мовного контакту, і в інших його фазах, часто вжито короткі форми кліше, наприклад, замість *Thank you!* використовують *Tanks*, замість *Good-bye – Bye*. Апелятиви, що часто вживають також і у фазі ініціалізації мовного контакту, мають тенденцію до вираження деяких конотацій, пов'язаних із взаємними почуттями співрозмовників один до одного:

Speaker 1: I love you, too, Sweetheart. Thanks for calling. And have a great honeymoon.

Speaker 2: Thanks. I will. Bye. ("Farther of the Bridge" by Francies and Albert Hackett)

Sweetheart вказує на досить теплі стосунки між комунікантами, тоді як *Thanks* та *Bye* є скороченими формами відповідних повних кліше. *Have a great honeymoon* – кліше висловлення побажання при прощанні – теж має більш розмовний відтінок, адже в ньому міститься конфіденційна особиста інформація.

Найчастіше розмикання комунікативного акту здійснюється і однокроково, і багатокроково. Помічено, що в офіційному спілкуванні домінує однокроковість, тоді як у неофіційному спілкуванні, де існує різноманітніша гама відносин між комунікантами, спостерігається багатокроковість. Власне прощання комбінується з мовними ходами подяки, побажання, уникнення відповіді, відмови у праві висловитися, прохання; запрошення та наказу. Попередні два приклади є випадками мовних актів, що складаються з: 1) подяки, побажання та подяки, власне прощання; 2) власне прощання, побажання, подяки та побажання.

Мовні акти розмикання-запрошення, що мають, як і мовленнєві акти прохання та наказу, подібну спонукальну семантику, у більшості випадків є багатокроковими:

Speaker 1: Of course you already know. About May and me. She scoled me for not telling you at the opera.

Speaker 2: Of course I know. And I'm so glad. One doesn't tell such news first in a crowd. Good-bye. Come and see me some day. ("The Age of Innocent" by Jay Cocks.)

У мовному акті два мовні кроки: 1) власне прощання (*Good-bye*) та 2) запрошення в гості (*Come and see me some day*).

В офіційному мовленні найчастіше присутні однокроковість. Наступний мовний акт, наприклад, має місце в офісі:

Speaker1: Have a nice day, Mr. Baker.

Speaker 2: Yeah, you too ... ("The fabulous Baker Boys" by Steven Kloves).

Yeah у відповідь відбиває соціальні особливості цього мовного акту, тобто співрозмовники знаходяться у відносинах «підлеглий – начальник». Метакомунікативне кліше *have a nice day* найчастіше використовують в офіційних ситуаціях, як, наприклад, у розмові між продавцем і клієнтом або начальником і підлеглим. Відповідно різні й екстралінгвістичні особливості ситуації вживання цього кліше.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, метакомунікативні кліше забезпечують реалізацію прагматичних принципів ефективності мовного спілкування: принцип увічливості та кооперації. Клішованість збільшується із збільшенням ступеня формалізації ситуації спілкування і скорочується з її зменшенням. У разі спілкування незнайомих та малознайомих людей ступінь клішованості мови вищий, ніж у розмові друзів та знайомих, між якими існують довірливі стосунки. Метакомунікативні кліше ефективно реалізують інтенції комунікантів і часто свідчать не лише про ситуативні, а й про соціальні ролі, хто спілкується, забезпечуючи безперервність спілкування та його успішність. До того ж метакомунікативні кліше здатні штучно завищувати соціальне становище задля досягнення комунікативних цілей. Метакомунікативна функція кліше в мові має відтворюваний характер. Однак, крім ознаки відтворюваності, кліше мають ситуативну пов'язаність, тобто набувають конкретну референцію виключно у відповідних комунікативних актах, у яких кліше і допомагає створювати ситуацію за допомогою власної семантики, і набуває конкретного ситуативного значення. Саме тому ми вважаємо за необхідне визнати той факт, що кліше реалізує не лише метакомунікативний компонент прагматичної функції мови, а й її дійсний складник. Перспективи подальших досліджень полягають у площині вивчення найчастіше вживаних мовних кліше в різних функціональних стилях мови.

Література та джерела

- Ахманова, О. С. (2004). *Словарь лингвистических терминов*. Москва : Едиториал УРСС, 571 с.
- Бацевич, Ф. (2003). *Нариси з комунікативної лінгвістики*. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 278 с.
- Вишневська, Н. Ю. (2013) Кліше як мовна одиниця : проблеми кліше в мовознавстві. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Філологічні науки* : зб. наук. пр. Кн. 3. С. 33 – 36.
- Гнезділова, Я. В. (2014). Прагматика метакомунікативних питань: емотіологічний аспект. Retrieved from <http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/handle/787878787/1221>
- Гнезділова, Я. В. (2015). Теоретичні засади метакомунікації в сучасній лінгвістиці. Retrieved from <http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/handle/787878787/1224>
- Косенко, Ю. В. (2011). *Основи теорії мовної комунікації*. Суми: Сумський державний університет. 187 с.
- Матюхіна, Ю. В. (2013). *Основні аспекти фатичної метакомунікації*. OMNESETSINGULOS: посередництво мови у дискурсивній [спів]творчості: монографія. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна. С. 181 – 199.

- Павлик, О. (2020) Прагматичні аспекти в перекладі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 31. Том 2. С. 191 – 196
- Романюк, Н. (2017). Тематичні групи клішованих одиниць англійської та української мов. *Південний архів. Філологічні науки* : зб. наук. пр. / гол. ред. Н. І. Ільїнська. Херсон : Херсонський державний університет. № 68. С. 175 – 178.
- Романюк, Н. (2018). *Семіотизація мовних кліше як одиниць когніції, культури і дискурсу (на матеріалі англійської та української мов)*. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство. Запоріжжя, 260 с.
- Солощук, Л. В. (2014). Семіотика комунікативної взаємодії в англomовному діалогічному дискурсі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. № 1002. С. 111 – 118.
- Тер-Минасова, С. Г. (2000). *Язык и межкультурная коммуникация*. М: Слово.
- Шарманова, Н. М. (2011). Мовне кліше і фразеологічна дилема. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. Філологічні студії* : зб. наук. пр. Кривий Ріг. Вип. 6. С. 512 – 516.
- Шарманова, Н. М. (2012). Кліше в українському телепросторі: прагматичний і метакомунікативний вияви. *Мовознавство*: зб. наук. пр. К. : Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. № 5. С. 81 – 86.
- Шарманова, Н. М. (2012). Мовні кліше в сучасному інформаційному мовленні. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. Філологічні студії* : зб. наук. пр. Кривий Ріг. Вип. 7(2). С. 264 – 274.
- Шарманова, Н. М (2013). Ужиток мовних кліше в інтернет-виданнях. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. Філологічні студії*. Вип. 9. С. 448 – 455.

Стаття надійшла до редакції 10.11.2021 р.

Прийнято до друку 15.11.2021 р.

Рецензент – д. філол. наук, проф. Глуховцева К. Д.